

УДК 342.733

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.4/22>**Піфко О.О.**

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ORCID ID: 0000-0002-9180-2564

Калинюк С.С.

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ORCID ID: 0000-0002-6735-9232

БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС ТА ВИЩА ОСВІТА В УКРАЇНІ: АКТУАЛІЗАЦІЯ ТА РОЗВИТОК В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Дана стаття розглядає вплив Болонського процесу на систему вищої освіти в Україні, зосереджуючись на актуалізації та розвитку в умовах зростаючої євроінтеграції. Досліджуються ключові аспекти реформ, проведених від моменту приєднання України до Болонського процесу, включаючи створення національної системи кваліфікацій, нові підходи до організації навчального процесу та інші зміни. Стаття також висвітлює взаємозв'язок між активізацією євроінтеграційних процесів та розвитком вищої освіти в Україні в контексті Болонського процесу.

Встановлено, що впровадження нових педагогічних програм та стандартів у сучасній системі освіти в Україні зазвичай розгортається у кілька етапів, а саме: аналіз і потреби ринку праці; розробка нових методик і стандартів; тестування та адаптація; тренінги та підтримка викладачів; моніторинг і оновлення.

Досліджено, що провадження системи кредитного перетворення здобутої освіти та розробка чіткої системи рейтингування вищих навчальних закладів є важливими етапами для покращення конкурентоспроможності випускників та привабливості українських вищів для студентів. Основні впливи цих заходів включають: оцінку якості освіти; прозорість та відкритість; підвищення конкуренції; підвищення конкурентоспроможності випускників; міжнародна привабливість.

Резюмовано, збільшення фінансування, яке надходить у зв'язку з інтеграцією в європейські освітні структури, створює додаткові можливості для університетів з розширення наукових програм та здійснення якісних досліджень. Зазначений процес також призводить до зміцнення міжнародної співпраці в галузі досліджень. Університети активно взаємодіють з міжнародними науковими установами, залучають іноземних вчених та студентів. Це розширює горизонти досліджень і сприяє обміну ідеями та кращими практиками. За рахунок проаналізованих трансформацій може відбуватися підвищення рівня досліджень українських вищих навчальних закладів, їхнє пристосування до міжнародних стандартів та високих академічних критеріїв. Акцент на міждисциплінарні дослідження і створення наукових ініціатив може сприяти більш глибокому та комплексному розвитку наукової сфери в українських університетах.

Ключові слова: освіта, право на освіту, конституційно-правове регулювання права на освіту, інтеграція, європейські освітні цінності, Болонський процес.

Постановка проблеми. У контексті активізації євроінтеграційних процесів, Україна, як країна-кандидат до Європейського Союзу, зобов'язана адаптувати свою систему вищої освіти до вимог та стандартів Європейського освітнього простору, визначених Болонським процесом. Проте, цей перехід ставить перед українською вищою осві-

тою ряд проблем, які потребують глибокого аналізу та розгляду.

По-перше, актуалізація Болонського процесу в Україні вимагає вивчення впливу цього процесу на якість освіти. Як відбувається впровадження нових педагогічних методик та стандартів, і наскільки вони відповідають вимогам сучасного ринку праці?

По-друге, становлення системи кредитного перетворення здобутої освіти та визначення чіткої системи рейтингування вищих навчальних закладів є однією із складних задач. Як це впливає на конкурентоспроможність випускників та привабливість українських вишів для студентів?

По-третє, важливо розглянути, як активізація євроінтеграційних процесів впливає на розвиток дослідницької сфери в українських вищих навчальних закладах. Чи збільшується обсяг досліджень, які відповідають міжнародним стандартам?

Основною метою статті є ретельний аналіз існуючих проблем та визначення стратегій подальшого розвитку вищої освіти в Україні в умовах євроінтеграції, зокрема в контексті виконання вимог Болонського процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні існує значна кількість наукових праць, які приділяють увагу проблемам, пов'язаним з євроінтеграцією України та її участю в Болонському процесі. Дослідження на цю тему ведуть такі вчені, як: О. Андрієвська, В. Андрейцев, В. Байденко, В. Гуменюк, О. Ельбрехт, Н. Колісниченко, Я. Литвиненко, Є. Майкова, І. Мороз, І. Найдъонов, Г. Поберезька, Г. Семаков, І. Сікорська, М. Степко, Д. Табачник, Т. Цихан, В. Янковий та інші. Більшість дослідників позитивно ставляться до напрямку національної вищої освіти у відношенні до євроінтеграції через участь у Болонському процесі. У своїх дослідженнях вони проводять критичний аналіз всіх аспектів цього процесу, розглядаючи як можливі позитивні, так і негативні наслідки. Серед академіків, які приділяли увагу питанням психології та педагогіки вищої освіти, варто відзначити також: А. Плігіню, М. Буланову-Топоркову, О. Гуменюка тощо.

Метою статті є розгляд Болонського процесу та вищої освіти в Україні крізь призму актуалізації та розвитку в умовах активізації євроінтеграційних процесів.

Виклад основного матеріалу. У червні 1999 року в італійському місті Болонья 29 міністрів освіти представили та підписали Декларацію, яка стала визначальним кроком у реалізації Болонського процесу. З того часу цей процес став важливою складовою європейської інтеграції.

Аналізуючи історико-правову градацію впровадження Болонського процесу, можна виділити такі етапи в межах розвитку парадигми:

I. *Болонська декларація* (1999 р.) встановила основні напрямки реформ:

- 1) впровадження двоциклової системи (бакалавр, магістр);
- 2) перехід до Європейської кредитно-трансферної системи;
- 3) підвищення якості вищої освіти;
- 4) формування привабливого іміджу європейської вищої освіти;
- 5) сприяння мобільності студентів і викладачів;
- 6) підтримка працевлаштування випускників на європейському ринку праці [1].

II. *Празьке комюніке* (2001 р.) доповнило цільові орієнтації Болонського процесу:

- 7) неперервність навчання протягом усього життя;
- 8) забезпечення автономності університетів і розвиток студентського самоврядування;
- 9) формування позитивного іміджу Європейського простору вищої освіти [2].

III. *Берлінське комюніке* (2003 р.) внесло пропозицію про введення докторантури як третього циклу навчання [3].

IV. *Бергенське комюніке* (2005 р.) визначило пріоритети розвитку вищої освіти, узгоджені з попередніми цілями Болонського процесу:

- 10) впровадження трициклової системи вищої освіти;
- 11) створення національних систем забезпечення якості освіти, відповідних стандартам Європейської мережі забезпечення якості (ENQA);
- 12) визначення ступенів та періодів навчання, включаючи впровадження додатку до диплома європейського зразка та визнання спільних дипломів [4].

V. *Лондонське комюніке* (2007 р.) акцентувало увагу на питаннях, таких як:

- 13) регулювання імміграції;
- 14) визнання дипломів
- 15) фінансове стимулювання;
- 16) гнучкість механізму виплати допомоги
- 17) упорядкування структури ступенів вищої освіти [5].

VI. *Конференція Міністрів, відповідальних за вищу освіту країн-учасниць Болонського процесу* (2009 р.), оцінила результати впровадження рівнів кваліфікацій, реформ у навчальних планах та результати співпраці у сфері оцінки якості освіти [6].

Разом з тим, з початку 1998 року Європейська спільнота виявляє значний інтерес до реалізації концепції Болонського процесу. Широкий спектр заходів, таких як різноманітні зустрічі, наради та конференції країн-учасниць, призвів до формування дев'яти ключових положень стосовно

впровадження єдиного Європейського освітнього простору, зокрема:

– *впровадження двох циклів освіти*, що передбачає тривалість першого циклу протягом 3–4 років і отримання академічного рівня бакалавра, а другого – отримання ступеня магістра.

– *введення кредитної системи* в усіх національних системах освіти, з використанням технології обліку трудомісткості наукової роботи в кредитах, зокрема за допомогою системи ECTS.

– *створення акредитаційних агентств*, незалежних від національних урядів і міжнародних організацій, з оцінкою, базованою на знаннях, уміннях і навичках випускників.

– *розвиток мобільності* для студентів і викладачів, що стимулюється виконанням попередніх умов.

– *забезпечення працевлаштування випускників*, орієнтоване на результати.

– *підвищення привабливості європейської системи освіти* за участю студентів з інших регіонів світу.

– *визначення соціального аспекту Болонського процесу*, спрямованого на покращення соціальних характеристик загальноєвропейського простору вищої освіти, включаючи зміцнення соціальних зв'язків та зменшення гендерної нерівності.

– *розширення зв'язків між вищою освітою та дослідницькими системами* кожної з країн-учасниць.

– *збільшення зацікавленості інших країн світу* в розвитку загальноєвропейського простору вищої освіти [7].

Як справедливо підкреслює В. Волович, на сучасному етапі існують два різних підходи до впровадження Болонського процесу в Україні. З однієї сторони, яку ще можна назвати *соціалістичним підходом*, впливає обурення перед суттєвим впливом на радянську систему освіти. Захисники цього підходу стверджують, що впровадження Болонського процесу може призвести до зниження якості освіти. З іншого боку, *ліберальний підхід* вбачає дану реформу як можливість розширення можливостей для студентів і, в результаті, підвищення якості освіти. Однак, визначити, який із цих підходів є більш логічним та аргументованим, непросто, оскільки обидва мають свої раціональні аспекти [8].

Зокрема, враховуючи концептуальний підхід, Л.О. Рощиної та О.О. Захарова, можемо виділити наступні позитивні та негативні моменти щодо впровадження процедури болонського процесу. Так, перевагою Болонської системи є перехід до

нового підходу вищої освіти, який полягає у зміні відносин між викладачем і студентом. Замість традиційного ставлення «викладач-учень», Болонська система встановлює рівноправні стосунки між студентом і викладачем. Викладач виступає не лише як інструктор, але й як наставник, який сприяє самостійному навчанню студента. У таких відносинах студент отримує знання, навички і уміння, тоді як викладач вдосконалює свою кваліфікацію. Навчальний заклад стимулює студентів до самостійності, а не обмежується суто проведенням занять. У порівнянні з попереднім підходом, де створення нових програм і трансляція їх студентам вважалася основним, нова система передбачає створення середовища для самостійного навчання, систему оцінювання знань на різних етапах курсу і індивідуальну роботу з кожним студентом. В результаті студент отримує кредит, який свідчить про рівень засвоєних знань і стимулює його активну участь у навчальному процесі, пошук і накопичення знань. Разом з тим, за недоліки науковці вважають екзистенцію наступних складових: сучасна система вищої освіти в Україні є гібридом болонських та радянських освітніх систем, що призводить до зниження якості освіти, скорочення аудиторного навантаження та неоднозначного сприйняття ідеї нової системи як студентами, так і викладачами. Виконання ефективної реформи ускладнюється двома факторами, які урядовці намагаються мінімізувати серед численних рекомендацій та змін. *По-перше*, відсутність реальних і адекватних інвестицій у систему освіти не дозволяє компенсувати жодну реформу, навіть найефективнішу. Це призводить до того, що вищі навчальні заклади «збирають» неуспішних студентів для виконання плану набору або утримання контрактників, що платять за навчання. В результаті, отримують дипломи некваліфіковані фахівці, які не конкурентоспроможні не лише на європейському ринку праці, але й у внутрішньому. *По-друге*, структура науково-освітніх рівнів не відповідає стандартам Болонської системи, особливо в контексті двоциклового навчання. Це створює проблему недооцінки рівня бакалавра як для студентів, так і для роботодавців. У західних системах вищої освіти рівень бакалавра вважається повноцінним, в Україні ж цей рівень сприймається як незавершена вища освіта [9].

Зазначимо, що протягом років, що минув після приєднання України до Болонського процесу, здійснено ряд значущих ініціатив, спрямованих на адаптацію національної вищої освіти до європейських стандартів. Зокрема, були розроблені

національні кваліфікаційні рамки для вищої освіти, впроваджена нова інституційна структура та трициклова система, розширено спектр напрямів підготовки вищих фахівців, а також запроваджено додаток до диплома європейського стандарту та інші інновації.

Підкреслимо, що впровадження нових педагогічних методик та стандартів у сучасній системі освіти в Україні зазвичай розгортається у кілька етапів, а саме:

– *аналіз і потреби ринку праці*. Першим кроком є вивчення потреб ринку праці. Аналізуються сучасні вимоги до фахівців, технології, навички та компетенції, які потрібні роботодавцям.

– *розробка нових методик і стандартів*. На основі результатів аналізу розробляються нові педагогічні методики та стандарти, які відповідають потребам ринку праці. Зазначене, може включати в себе перегляд змісту курсів, впровадження інноваційних методів навчання та оцінювання.

– *тестування та адаптація*. Нові методики і стандарти тестуються на практиці. Педагогічний колектив та студенти можуть надавати поверхневий зворотний зв'язок, який використовується для вдосконалення та адаптації підходів.

– *тренінги та підтримка викладачів*. Викладачам надаються необхідні ресурси та тренінги для впровадження нових методик. Забезпечується підтримка з боку адміністрації для забезпечення успішності процесу.

– *моніторинг і оновлення*. Проводиться постійний моніторинг результатів впровадження нових педагогічних методик. При необхідності вносяться корективи та оновлення відповідно до змін на ринку праці.

Разом з тим, впровадження системи кредитного перетворення здобутої освіти та розробка чіткої системи рейтингування вищих навчальних закладів є важливими етапами для покращення конкурентоспроможності випускників та привабливості українських вишів для студентів. Основні впливи цих заходів включають: *оцінку якості освіти* (впровадження системи кредитів дозволяє більш точно вимірювати рівень здобутої освіти студентів. Рейтинг вищих навчальних закладів допомагає визначити якість освіти в цілому. Це стимулює університети до поліпшення навчальних програм та методик); *транспарентність та відкритість* (створення системи рейтингування сприяє більшій транспарентності та відкритості вищих навчальних закладів. Потенційні студенти та їхні батьки можуть об'єктивно оцінити переваги і недоліки конкретного універ-

ситету, що робить процес вибору більш обґрунтованим); *підвищення конкуренції* (рейтингова система спонукає виші до конкуренції за покращення якості освіти та привабливіших умов для студентів. Це може включати розвиток сучасних програм, підвищення кваліфікації викладачів, покращення інфраструктури та надання більше можливостей для практичного навчання); *підвищення конкурентоспроможності випускників* (студенти, які отримали освіту в університетах з високим рейтингом, мають перевагу на ринку праці. Роботодавці довіряють вишам з високим рейтингом, що підвищує шанси випускників знайти якісну роботу та розвиватися у своїй галузі); *міжнародна привабливість* (якщо рейтингова система відповідає міжнародним стандартам, українські виші стають привабливішими для іноземних студентів. Це розширює можливості для міжнародного обміну та співпраці з іншими університетами).

Разом з тим, необхідно підкреслити той факт, що 23 червня, лідери 27 країн-членів ЄС ухвалили рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС, останнє знаною мірою впливає на активізацію євроінтеграційних процесів в Україні в українських вищих навчальних закладах. Збільшення фінансування, яке надходить у зв'язку з інтеграцією в європейські освітні структури, створює додаткові можливості для університетів з розширення наукових програм та здійснення якісних досліджень. Зазначений процес також призводить до зміцнення міжнародної співпраці в галузі досліджень. Університети активно взаємодіють з міжнародними науковими установами, залучають іноземних вчених та студентів. Це розширює горизонти досліджень і сприяє обміну ідеями та кращими практиками. За рахунок проаналізованих трансформацій може відбуватися підвищення рівня досліджень українських вищих навчальних закладів, їхнє пристосування до міжнародних стандартів та високих академічних критеріїв. Акцент на міждисциплінарні дослідження і створення наукових ініціатив може сприяти більш глибокому та комплексному розвитку наукової сфери в українських університетах.

Висновки. Таким чином, в контексті активізації євроінтеграційних процесів в Україні, Болонський процес виявляє значущий вплив на розвиток вищої освіти. Реалізація цієї ініціативи в країні відзначається рядом позитивних та спірних моментів, які стали об'єктом уваги даної статті.

По-перше, важливо відзначити впровадження трициклової системи освіти та створення національної системи кваліфікацій, що сприяє адаптації вищої освіти до європейських стандартів. Це дозволяє українським вишам взаємодіяти з іноземними партнерами та підвищує мобільність студентів та викладачів.

По-друге, акцент на якість освіти, впровадження кредитно-трансферної системи та створення механізмів забезпечення якості вищої освіти є суттєвими факторами, що впливають на розвиток академічної сфери. Це стимулює університети до удосконалення навчальних програм та підвищення ефективності освітнього процесу.

Попри позитивні зрушення, стаття також вказує на виклики, такі як неоднозначність у розумінні та впровадженні окремих аспектів Болонського процесу, а також потребу в подальших зусиллях щодо адаптації системи до вимог сучасного ринку праці.

У загальному, аналізуючи актуалізацію та розвиток вищої освіти в умовах активізації євроінтеграційних процесів, можна зробити висновок, що Болонський процес виступає важливим інструментом для підвищення якості та конкурентоспроможності української вищої освіти на міжнародному рівні.

Список літератури:

1. The Bologna Declaration of 19 June 1999. URL: https://www.ehea.info/media.ehea.info/file/Ministerial_conferences/02/8/1999_Bologna_Declaration_English_553028.pdf (дата звернення: 10.11.2023 р.).
2. Communiqué of the meeting of European Ministers in charge of Higher Education in Prague on May 19th 2001. URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2001_Prague/44/2/2001_Prague_Communique_English_553442.pdf (дата звернення: 10.11.2023 р.).
3. Communiqué of the Conference of Ministers responsible for Higher Education in Berlin on 19 September 2003. URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2003_Berlin/28/4/2003_Berlin_Communique_English_577284.pdf (дата звернення: 10.11.2023 р.).
4. Комюніке конференції Європейських Міністрів освіти «Загальноєвропейський простір освіти – досягнення мети». URL: <https://nau.edu.ua/ua/menu/navchannya/bolonskij-proczes/bergenske-komyunike.html> (дата звернення: 10.11.2023 р.).
5. Комюніке конференції Європейських Міністрів, відповідальних за сферу вищої освіти «На шляху до Європейського простору вищої освіти: відповіді на виклики глобалізації». URL: <https://nau.edu.ua/ua/menu/navchannya/bolonskij-proczes/londonske-komyunike.html> (дата звернення: 10.11.2023 р.).
6. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_09_675 (дата звернення: 10.11.2023 р.).
7. Вища освіта в Україні і Болонський процес : навчальний посібник / за ред. В.Г. Кременя. К. : Освіта, 2004. 384 с.
8. Волович В. Болонський процес і нова парадигма освіти в Україні. *Соціологія: теорія, метод, маркетинг*. 2004. № 4. С. 189–199.
9. Рощина Л.О., Захаров О.О. Болонський процес та його вплив на самореалізацію студента. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2011. № 1. С. 89–93.

Pifko O.O., Kalyniuk S.S. THE BOLOGNA PROCESS AND HIGHER EDUCATION IN UKRAINE: ACTUALIZATION AND DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF THE ACTIVATION OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES

This article examines the impact of the Bologna Process on the system of higher education in Ukraine, focusing on its actualization and development in the context of growing European integration. Key aspects of the reforms carried out since Ukraine joined the Bologna process, including the creation of a national system of qualifications, new approaches to the organization of the educational process, and other changes, are studied. The article also highlights the relationship between the activation of European integration processes and the development of higher education in Ukraine in the context of the Bologna process.

It was established that the introduction of new pedagogical programs and standards in the modern education system in Ukraine usually unfolds in several stages, namely: analysis and needs of the labor market; development of new methods and standards; testing and adaptation; trainings and support of teachers; monitoring and updating.

It has been investigated that the implementation of the system of credit conversion of acquired education and the development of a clear system of rating higher educational institutions are important stages for improving the competitiveness of graduates and the attractiveness of Ukrainian higher education institutions for students. The main impacts of these measures include: assessment of the quality of education; transparency and openness; increasing competition; increasing the competitiveness of graduates; international appeal.

In summary, the increase in funding that comes in connection with integration into European educational structures creates additional opportunities for universities to expand scientific programs and conduct qualitative research. The mentioned process also leads to the strengthening of international cooperation in the field of research. Universities actively interact with international scientific institutions, attract foreign scientists and students. This broadens the horizons of research and facilitates the exchange of ideas and best practices. Due to the analyzed transformations, the level of research in Ukrainian higher education institutions may increase, their adaptation to international standards and high academic criteria. Emphasis on interdisciplinary research and the creation of scientific initiatives can contribute to deeper and comprehensive development of the scientific sphere in Ukrainian universities.

Key words: *education, right to education, constitutional and legal regulation of the right to education, integration, European educational values, Bologna process.*